

Foto: Ing-Marie Wallin

Hallstad ängar

Policy för kulturarvet i Kinda kommun

Antagen av kommunfullmäktige
2003-12-15

Kulturarvspolicy

Innehåll:

1. Uppdraget (sid 1)
2. Inledning (sid 2)
3. Historisk bakgrund (sid 3-5)
4. Sprida kunskap och intresse (sid 6)
5. Kulturarvet i samhällsplaneringen (sid 7)
6. Rutiner för samarbete (sid 8)
7. Kulturarvspolicy (sid 9)

Bilaga A: Förslag till brev till fastighetsägare
Bilaga A:1 Brevbilaga
Bilaga A:1:1 Blankett till Hus-Pärmen

1. Uppdraget

Kommunstyrelsens arbetsutskott gav 2002-06-19 kultur-och fritidsnämnden i uppdrag att ta initiativ till att utarbeta en policy som värnar om kulturarvet och kulturmiljön, samt att tillsätta en arbetsgrupp med bred representation. Arbetsgruppen har i sitt arbete valt att begränsa policyn att gälla bebyggelse och bebyggelsemiljöer.

Ansvarsfördelning

Arbetsgrupp

Rosmarie Nelson Ekerå, <i>ordf</i>	Kultur-och fritidsnämnden
Gerd Pettersson, <i>sekr</i>	Kultur-och fritidsnämnden
Jerker Carlsson	Kultur-och fritidsnämnden
Anne Törnqvist	Miljö-,bygg- och räddningsnämnden
Veine Kederstedt	Miljö-,bygg- och räddningsnämnden
John Paulin	Södra Kinda bygdegille

Referensgrupp

Bror Tommy Sturk	Länsstyrelsen
Clas Ternström	Länsmuseet
Dan Malmsten	Länsmuseet
Lennart Watz	Kultur-och fritidsnämnden
Karl Ekholm	Miljö-,bygg-och räddningsnämnden

Följande förslag till policy för bevarande och brukande av kulturarv i Kinda har utarbetats gemensamt av utsedda politiker och tjänstemän från miljö-bygg- och räddningsnämnden, kultur-och fritidsnämnden och representant från bygdens hembygdsföreningar.

Under arbetets gång har dialog skett med representanter från länsmuseum och länsstyrelse.

2. Inledning

Kulturarv är naturligtvis mer än bara bebyggelse. Utöver bebyggelse ingår även ex vägar, broar, vattenbruk, hantverks-och industrimiljöer, mötesplatser, festplatser, idrottsplatser, trädgårdar med dess träd och växter, traditioner, berättelser, platsnamn, arkivhandlingar, bouppteckningar, föremål, intervjuer, dialekter. Det finns vissa lagar som reglerar kulturarvet såsom Kulturminneslagen, Plan-och bygglagen, Skogsvårdslagen och Miljöbalken .

Att värna om kulturarvet i vid bemärkelse är en angelägen fråga för såväl Kinda kommun som föreningar, näringsidkare och enskilda. Kommunen har dock ett särskilt ansvar för frågor som rör vårt kulturarv. Det förutsätter ett formaliserat, långsiktigt och sektorsövergripande samarbete samtidigt som arbetet ska präglas av spontanitet och flexibilitet, där olika aspekter och synpunkter beaktas.

Kisa station bränns ned 1969 för att bereda plats åt väg 34

Foto: Stig Berg

Kullgatan med biografen Hjorten Foto: Stig Berg

Var det rätt eller fel att bränna /riva?

3. Historisk bakgrund

Det landskap som dagens Kindabo idag lever och verkar i har påverkats under många olika tidsepoker, den senaste större påverkan skedde med att inlandsisen började lämna vårt område för ca 10 000 år sedan

Då isen blivit till vatten stod vattennivån ca 130 m högre än vad den gör idag vilket innebar att stora delar av vår kommun stod under vatten, medan dagens höjdparter reste sig som öar i landskapet.

Högsta kustlinjen (ca 130 m över havet) märks tydligt i dagens landskapsbild

Under årtusendena fram till idag har klimatet växlat. Varierande temperaturer under olika tider har medfört både framåt - som bakåtskridande i utvecklingen till dagens samhälle.

Då de första människorna vid tiden före 4000 år f Kr kom längs vattendragen från sydost in i vårt område så möttes de av en växtlighet som bestod av buskiga videsnår med inslag av björk och hassel. Efterhand sjönk vattennivån och de första boplatserna förlades vid vattendrag strax under högsta kustlinjen där jorden var lättarbetad

Under bronsålderstiden (ca 1500–500 f kr) befolkades stora delar av Kindabygden, på platser där möjlighet gavs till boende och överlevnad. Under järnåldern (500 f kr–1000 e kr) togs järnmalm upp ur sjöarna och bättre verktyg började tillverkas. Med förbättrade redskap gavs möjlighet till att röja upp mark till större odlingslotter. Under tider med kallare väderlek krävdes också hus till boskapen.

På detta sätt utvecklades boställen som sedan växte till byar och senare till mindre samhällen.

Efter romarikets fall inföll den s k folkvandringstiden (375–530 e kr). En tid som präglades av oro i stora delar av Europa och även i Norden.

I Kinda kännetecknas denna tid av det stora antalet fornborgar som förmodligen byggts till försvar och tillflyktsställen. Om vi lämnar den tid som känns långt avlägsen men ändå håller oss kvar en tid i medeltiden så kännetecknas denna av landets kristnande och byggandet av våra sockenkyrkor. Socknarna som idag är nio till antalet berättar om tidig indelning för organisation av den svenska staten.

Kyrkornas belägenhet grundar sig till del på tidigare boplatser men också medeltidens möjligheter till kommunikation

Kommunikationsmöjligheterna var få och utöver en tidig vägförbindelse i nordsydlig riktning, Kalmarvägen, så torde vattenvägarna varit de viktigaste transportlederna och så förblivit ända fram till 1800-talets slut.

Kalmarvägens betydelse har sedan sen medeltid och fram till våra dagar varit av mycket stor betydelse. Tidiga statliga regler om skjutshåll sedermera gästgiverier medförde att handel och affärsverksamhet tidigt fick sina säten i anslutning till dessa, ex Rimforsa, Kisa, Årteflod, Fröåsa och Flarka.

Hamra, Kättilstad fr 1883-1921 Foto: Ericsonska samlingen, Skövde

Under den svenska stormaktstiden präglades också ägandet av bygdens gårdar av denna. Adelsläkter ofta med officersbakgrund ägde de flesta av de större gårdarna. Under senare del av 1800-talet skedde en förändring där traditionella bönder tog tillfällen i akt och blev ägare till större egendomar.

Till stor del är jorden i Kinda i privat ägo och ägs fortfarande av släkt till 1800- och 1900-talets ägandefamiljer.

Under 1600-, 1700- och början av 1800-talet tillkom en ny typ av byggnation - torpbebyggelsen. Först tillkom soldattorpen som en följd av det inrättade indelningsverket, men följdes därefter av fler nyodlingar i de tidigare orörda markerna. Även de olika skiftesreformerna påverkade rörelsen av människor ut från byarna.

Den förbättrade levnadsstandarden ökade livslängden och fler människor behövde jordlotter att överleva på. I våra trakter fanns till ca 1880 den absolut största koncentrationen av torp/backstugubebyggelse i landet.

Den tilltagande industrialismen och den på mitten av 1800-talet påbörjade emigrationen påverkade radikalt utflyttningen från bygdens gårdar och torp.

Torpen ödelades och på dess odlingslotter planterades skog.

Från Kinda emigrerade ca 6000 personer mellan åren 1845-1920. En stor del av dessa var duktiga hantverkare och jordbrukare. För att motverka emigrationen startade den s k Egnahemsrörelsen, just för att förbättra boende och levnadsvillkoren för arbetarna.

I bygden etablerades större tillverkningsindustrier vid de vattenfall som fanns främst Stångån, Hallstadån och Kisaån. Namn som Björkfors, Blomsfors, Lannafors, Hällefors, Tyrisfors, Hallstad, Örneström, Forså och Kölefors är platser där vattenkraften nyttjades för drift av de första maskinerna.

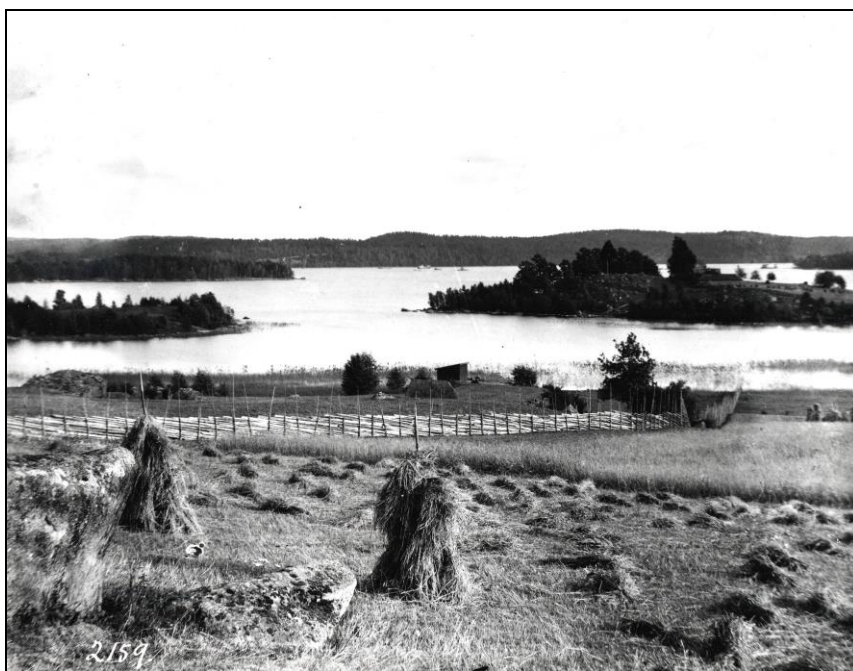
Schedevi slott – trädgården 1883-1921, fr Ericsonska samlingen, Skövde museum

Kinda kanals tillkomst år 1872 och järnvägens tillkomst 1902 medförde att kommunens kommunikationer avsevärt förbättrades. Utbyggnaden av farbara vägar på slutet av 1800-talet och början på 1900-talet och slutligen Kalmarvägens utbyggnad på 1960-talet har medfört att bygdens olika delar har kunnat knytas samman och att bygden fått förbättrade möjligheter till kommunikation ut till övriga landsdelar. 1900-talets förbättrade kommunikationer medförde även att större samhällskärnor etablerades.

Med inflyttning till samhällena tillkom också nya mötesplatser. Folkrörelserna lät bygga föreningslokaler som till stor del övertog kyrkans och kyrkvallens tidigare uppgift som

informationsplats. I dagens samhällen finns dessa lokaler fortfarande kvar även om de till viss del ändrat användningsområde.

Efter fredsslutet 1945 rådde en skriande brist på bostäder, då de befintliga oftast var omoderna. Statens bostadspolitik innebar att flerfamiljshus byggdes, men även etablering av villor som fullständigt exploderade i tillkomst under 1960-1970-talen. Förbättrade levnadsvillkor och tillgänglighet till kontanta medel ökade detaljhandeln. Kisa samhälle ska ses som ett exempel på en samhällskärna som än idag karaktäriseras som ett handelscentrum med kvarvarande pampig bebyggelse från en tid som präglades av tillväxt och framtidstro

Vy över Åsunden fr 1883-1921

Ericsonska samlingen, Skövde museum

Naturen i Kinda kännetecknas av höga höjder, djupa dalar, många sjöar och med ett insprängt odlingslandskap. Människorna har under årens lopp nyttjat naturens möjligheter och givit området dess karaktäristiska drag.

Trots att urbaniseringen även drabbat Kinda så bor och verkar fortfarande en stor del av befolkningen på sina släktgårdar och brukar dess jord. Detta har fört med sig att vi detta år 2003 fortfarande kan bese ett naturlandskap som till stora delar liknar det senaste århundradet,

I Kisa bibliotek är samlat publikationer, böcker och uppsatser om Kinda och ett stort arbete för dokumentation har genomförts av våra hembygdsföreningar. En del material finns även digitaliserat i projektet Kulturarv Östergötland, som finns att hämta på bibliotekets hemsida www.kindase.se

4. Sprida kunskap och intresse för vårt kulturarv

Kulturminneslagen (SFS nr 1988:950) inleds med orden:

"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla".

Kommunen har till uppgift att sprida kunskap om och skapa intresse för kulturarvsfrågorna

Av betydelse är att miljö- bygg- och räddningsnämnden och kultur-och fritidsnämndens personal och ledamöter har en god kunskapsnivå och är uppdaterade vad gäller dessa frågor för att de ska kunna ge råd och upplysningar samt förmedla kontakter till allmänheten t ex genom att

- Regelbundet ordna föreläsningar, symposier och guidade turer kring temat (detta kan ske i samarbete mellan kultur- och fritidsnämnden, studieförbunden och hembygdsföreningarna i kommunen)
- Göra utställningar, inte bara på biblioteken utan även på arbetsplatser, i butiker, skolor och andra platser runt om i kommunen där många människor vistas
- Informera och/eller ha utställningar på torgdagar och marknader
- Sprida ytterligare information om det förnämliga lokalhistoriska arkivet. Bland annat genom visningar för föreningar och företag.
- Ordna utbildningar för kommunens politiker och tjänstemän
- Arrangera visningar för skolans personal, för att de sedan ska kunna väva in kulturarvet i en pedagogisk struktur
- Väcka intresse för dokumentation av den egna fastigheten i en "Hus-Pärm". Information om denna idé kan spridas via studieförbund, hembygdsföreningar och skolor. Blanketter/underlag kan hämtas via kommunens hemsida eller på medborgarkontoren.

I bilaga A följer ett exempel på hur denna information och blankett kan se ut.

Solhåg, (nuvarande Begravningsbyrå) med Kisasjön i bakgrunden

5. Kulturarvet i samhällsplaneringen

Arbetsgruppen anser att kulturarvsfrågorna ska ses som en tillgång och inte som ett hinder i samhällsplaneringen. Nya byggnader ska fungera i harmoni med de som redan finns och som i många fall är en del av vår historia. Byggnadsåtgärder och renoveringar ska ges lämplig och tilltalande form och färg för en god helhetsverkan. Alla plan- bygglovs- och rivningsärenden skall prövas med noggranna och realistiska bedömningar och avvägningar mellan enskilda och allmänna intressen. Målsättningen skall vara att nå samförståndslösningar som gagnar både dagens och morgondagens generationer.

Lagstiftningen i Plan- och Bygglagen (PBL)

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas - PBL 3:12

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och att dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara – PBL 3:10

Rivningslov krävs bara inom detaljplanlagda områden - PBL 8:8

Rivningsanmälan krävs alltid och detta gäller i hela kommun - PBL 9:2

I rivningsärenden är Miljö- bygg- och räddningsnämnden bunden av reglerna i PBL 8:16 att rivningslov skall bifallas om inte byggnaden;
- omfattas av rivningsförbud enligt plan- eller områdesbestämmelser
- behövs för bostadsförsörjningen
- bör bevaras av pga. kulturhistoriska värden eller motsv.

Kommunens strävan är att uppfylla landets **miljömål nr 15 – God bebyggd miljö** som bl a säger att "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse senast år 2010 ska vara identifierad och ett program finnas för skydd av dess värden. Samtidigt ska minst 25 % av den värdefulla bebyggelsen vara långsiktigt skyddad".

Översiktliga kulturarvsfrågor, så som inriktningar, målsättningar, program, etc. anser arbetsgruppen med fördel kan hanteras inom ramen för den kommuntäckande översiktsplanen av bl a. följande skäl:

- Kulturarvsfrågorna garanteras kontinuitet genom planöversyn vid varje mandatperiod
- Såväl enskilda som allmänna intressen kan i ett brett forum komma till tals på lika villkor

6. Rutiner för samarbete

När det gäller det löpande arbetet är det viktigt med klarlagda rutiner för b la samarbetet inom berörda kommunala förvaltningar. Interna samrådsförfaranden kommer att ge en något längre handläggningstid men eftersom "en rivna byggnad aldrig kan återuppstå" så anses det väl motiverat med extratid för samråd, eftertanke och analys.

- Både miljö- bygg- och räddnings och kultur- och fritidsförvaltningarna ska ge råd och anvisningar, förmedla kontakter och specialkunskap som kan leda till värdefulla miljöer inte spolieras.

Här gäller det även att ta kontakt med hembygdsföreningar och andra berörda föreningar.

Exempel på rutiner vid husrivningar och avverkningar:

Miljö- bygg- och räddningsnämnden

- remitterar alla ansökningar som avser tillstånd om rivningslov till kultur- och fritidsnämnden för synpunkter avseende historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värden. (Inom detaljplanelagt område)

- delger alla rivningsanmälningar till kultur- och fritidsförvaltningen som därigenom ges tillfälle till rådgivning, tillhandahållande av underlag för kulturhistorisk dokumentation, kontakter med sökande m.m. (Utanför detaljplanelagt område)

- Kommunens gatu- och fastighetsavdelningar delger avverkningar inom tätort eller tätortsnära område till miljö- bygg- och räddningsnämnden och kultur-och fritidsförvaltningen

Horns kyrka och skolan foto fr 1883-1921
Från Ericsonska samlingen Skövde museum

7. Kulturarvspolicy

Arbetsgruppen föreslår följande förslag till kulturarvspolicy för Kinda kommun:

KULTURARVSPOLICY FÖR KINDA KOMMUN

Kunskap	Kommunen ska verka för att öka kunskapen om och sprida intresse för kulturarvsfrågorna
Kommunens planarbete	Kulturarvsfrågorna ska integreras i alla planer såsom översiktsplan, detaljplaner m fl
Rutiner	Bra rutiner ska tillämpas för dialog och samarbete i kulturarvsfrågor mellan kommunala nämnder, näringsidkare, föreningar och enskilda
Tillväxt	Kommunen ska främja bevarande och brukande av kulturarvet för att detta ska bli en resurs för framtiden

Till fastighetsägare

Tänk om ditt hus skulle rivas? Och du skulle berätta för dina barnbarn hur det såg ut?

Förändringar sker i samhället. Ibland är det nödvändigt att bygga om eller rent av riva en byggnad. En byggnads användningsområde kan också förändras med åren: det som en gång var ett bostadshus för flera familjer, blir till affär för en tid för att sedan åter byggas om till bostadshus fast för en familj.

För att vi ska kunna berätta om och förstå vårt kulturarv kan det vara viktigt att vi dokumenterar och skriver ned det vi vet idag för kommande generationer.

Vi har tagit fram en "blankett" för att starta dina tankar kring vad du kanske vill berätta om ditt hus. (*Hus* kan också betyda byggnad eller annan "företeelse" skapad av människor.) Materialet består av en bakgrundstext och en blankett. Tanken är att detta kan bli en start till en **HUSPÄRM**. I Huspärmen kan du sedan samla allt som hör till huset t.ex ritningar, foton, kvitton, skisser. Om det sedan är så att huset ska säljas, eller rivas (eller om en olycka inträffar) så finns dokumentationen kvar. Kanske är nästa köpare eller dina barnbarn intresserade – om inte kan du lämna din dokumentation till biblioteket för förvaring i arkivet. Där kan materialet användas i t.ex forsknings eller dokumentationssyfte.

Om du vill dokumentera och skriva ned vad du själv tycker är viktigt går det bra. Studieförbunden i kommunen kan också hjälpa till att ordna studiecirkel där du tillsammans med andra kan fördjupa dig vidare i hur du söker information och hittar uppgifter om "ditt hus" på olika sätt.

Blanketter finns att hämta på medborgarkontoret, biblioteken eller på www.kinda.se under Kultur/Kulturarvspolicy.

Byggnadsverk är en del av vår historia

Alla byggnadsverk, stora som små, oavsett ändamål är en del av vår historia. Det är därför av stor betydelse att kunna återfinna de rester som kan tänkas finnas kvar i vår geografiska miljö samt även beakta bevarade minnen av bebyggelse i någon form. Det kan gälla i beskrivningar, protokoll, olika former av fastighets- och ägoförteckningar från förr. Vi skall heller inte glömma bort det enastående kartmaterial, som har bevarats från gången tid och som nu kan ge oss värdefull information och ledtrådar till företeelser som ligger bakom kartornas tillkomst.

Beskattning i skilda sammanhang ger även det möjliga utgångspunkter för att hitta och se bakåt i den lokala historien. Våra överordnade var förvisso skickliga i att, ur ett världshistoriskt perspektiv, mycket tidigt, hålla ett vakande öga och en tagande hand över allt som befolkningen företog sig. Det var nog mången gång kärt att betala sin skatt även förr i tiden, men det hade dock det goda med sig, att vi idag vet mycket mer om våra förfäders liv och leverne än vad vi annars skulle ha gjort.

Dokumentera Din historia

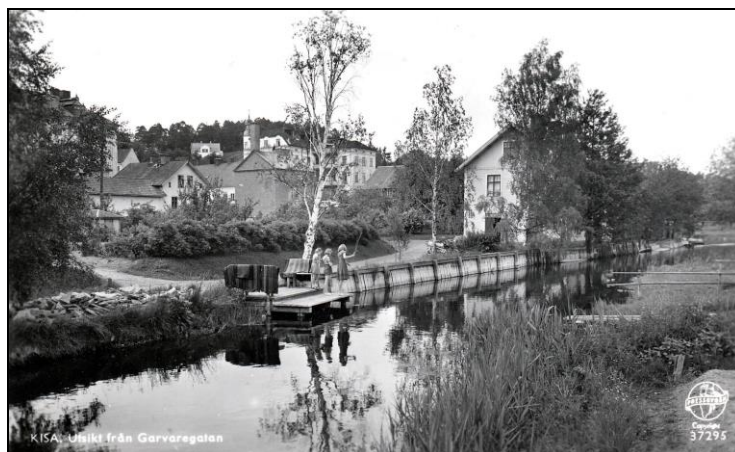
Vi tänker mera sällan på att vår nutid också blir historia

Därför är det minst lika viktigt att göra beskrivningar av de byggnadsverk, som vi har runt om oss idag. Det gäller gammalt som nytt. Det nya, helt nyproducerade kommer troligen inte heller att stå kvar annat än för en begränsad tid.

Vi har alla minnen av en tid då det fanns andra hus med annan verksamhet vilken kanske inte längre finns något behov av. Av den anledningen finns inte heller huset kvar. Men så länge minnet finns, kan vi åtminstone berätta om byggnaden och den verksamhet den var avsedd för.

Vem skall berätta? Vem skall avgöra om det är värdefullt att få en beskrivning av en verksamhets art?

I vår historia ligger också vår framtid. Vi behöver därför inte besvara den andra frågan. I alla fall inte nu. Den kan kanske vara viktig för våra efterföljare att besvara. Men för att de skall kunna ta ställning till värdet av ett material, så måste det finnas tillgängligt. Och det är vi som kan berätta och beskriva. Vi kan göra det levande genom att teckna ned den kunskap som vi har om byggnader som vi förfogar över eller känner till.

Bebyggelse kring Garvaregatan, Kisa
Foto från Kisa biblioteks lokalthistoriska samling

Byggnader är all form av byggnation

Med byggnader menas, i detta sammanhang, all form av byggnation. Det kan vara kolarkojor, timmerrännor, smedjor, bryggghus, tvättbryggor, linbastu, dammar, hammare, sågar, kvarnar, tegelbruk, magasin, isdösar, växthus, dass, ladugårdsbyggnader, backstugor, torp och gårdar. Idag får inte heller garage, idrottsanläggningar, affärslokaler, skolor, sjukhus, äldreboende och kommunhus glömmas. Ja, uppräknningen skulle kunna fortsättas länge. Det viktiga är dock att så mycket som möjligt av vår närhets historia och i synnerhet vår hembygds särart kan beskrivas och nedtecknas.

Och så till den första frågan – vem skall berätta. Svaret är egentligen mycket enkelt. Den som har något att berätta. När det gäller vårt eget hus eller vår egen gård är det naturligt att den som är ägare har den största kunskapen eller någon i ägarens närmsta omgivning. Tidigare ägare är självklart lika intressanta.

Varje fastighetsägare skulle kunna medverka i att skapa en allsidig och samlad bild av dagens och gårdagens byggnader/byggnationer och därmed verksamhet i Kinda kommun. Många är de som är intresserade av den egna gårdens historia eller det egna husets. Vi kan vidga detta till alla de byggnader, som finns i dag, men även de som sedan länge har försvunnit, men på något sätt eller i någon form lämnat spår efter sig.

Släktforskning har blivit en populär del av att finna våra rötter. Men intresset ökar även för att hitta de geografiska rötterna. På detta sätt ökar vår förståelse för våra förfäders verklighet. Förståelsen skulle ytterligare förstärkas om vi drog vårt strå till den gemensamma stacken.

Blanketten Byggnadens historia

För egen del skulle din egen historia bli en tillgång, som skulle höra ihop med dig och ditt. Men även för alla som på något sätt har anknytning till det hus, den gård, den by eller det samhälle det gäller skulle ha nytta och glädje av en beskrivning av eller berättelse om det just nu egna.

Förslag: Varje fastighetsägare får ett formulär där vissa grundfakta om fastigheten skrivs in. Där skulle olika byggnader beskrivas, med angivande av byggår, verksamhet, förändringar, rivning alternativt flyttning, ny uppförandeplats m.m.

Här skulle även de människor som bott eller verkat under olika tider skrivas in.

Speciella händelser skulle även kunna anges.

Uppgiftssammanställningen skulle sedan följa fastigheten och fyllas på efterhand. Den skulle även med ägarens medgivande tillställas kommunen eller den aktuella hembygdsföreningen, så att ett samlat arkiv bildas, som beskriver samtliga byggnader/byggnationer med dess egen historia.

Just nu pågår ett omfattande arbete med att samla bilder av hus, människor och verksamheter från gången tid i en gemensam databas: Kulturarv Östergötland. Denna skulle utgöra en viktig del av ett sådant heltäckande arkiv.

Arkivet skulle samlat kunna utgöra både ett mycket värdefullt forskningsunderlag, men även i hög grad en kunskapskälla att ösa ur för den som söker kunskap om både sig själv, sin omgivning och sin historia.